

Tone Partljič
VETER Z VZHODA

I.
Mesto in fantje

Selitev iz prijaznega vaškega okolja v neznano mesto ni bila lahka. To je bil moj prvi usodni pretres; prelom z otroštvom in domačijo je bil strahoten, odprla se mi je dimenzija tujstva, ki ga vse do danes nisem mogel premagati, poslej sem živel v tujih kuhinjah, prepuščen sam sebi, lačen, preplašen, zgodaj dozorel in prisiljen v nezaupljivo razmerje do mesta, učenosti in nemštva, poln domotožja in nevarnih slutenj ...

Eduard Kocbek

1.

H koncu je šel topli in blagi avgust 1933. A mesec avgust seveda ne more biti po vsem svetu enak, kakor niso enaka niti vsa poletja ali zime. Še v tako majhni deželi, kot je Slovenija, ne. Ta krpa Evrope je na zemljevidih stisnjena med Alpe in Jadransko morje, na nekaterih splošnejših geografskih kartah pa ni niti posebej označena. Na kakem alpskem vršacu v tej majhni deželi še poleti najdeš sneg, drugod, le dobrih sto kilometrov vstran, pa si ljudje celo v senci brišejo pot, se goli do pasu znojijo in grabljajo morsko sol v solinah, žejnim psom pa od vročine visijo jeziki globoko iz gobčkov.

Zlasti po prvi svetovni vojni je bila videti slovenska dežela še manjša, ker so zmagoslavne velesile ob koncu vojne na pariških mirovnih pogajanjih v letih 1919 in 1920 odrezale Slovencem Primorsko in na severu Koroško.

Čeprav razdalje od meje do meje merijo le dvesto ali največ tristo kilometrov, se tod poletja, kot smo rekli, med seboj vseeno zelo razlikujejo.

V Goricah in Prlekiji, od koder so doma mnogi ljudje iz naše knjige, so poletja toplá, bogata z nenadnimi nevihtami in točo, vetrovi, pa tudi z blagimi panonskimi nočmi. Ob koncu osmega meseca v letu pa včasih kak veter že prinese prezgodnji vonj jeseni.

Ob reki Dravi višje gori na severozahodu, kjer priteče iz Avstrije, je lahko v ozki dolini med gozdnim in

granitnim Pohorjem in malo položnejšim Kozjakom tudi poleti prav sveže, celo hladno. In ponoči včasih veje hladen vetrič dol po reki. Potem pa človeka že pozdravi topla vzhodna panonska sapa v majhnem mestu Mariboru, kjer se odpre Dravska dolina s polanskimi krompirjevimi njivami, Ptujskim poljem z lukom in Slovenskimi goricami na levem bregu in potem po Ormožu Prlekija z vinogradi. Še bolj proti vzhodu se začena že hrvaška Podravina ... Tam pihljajo tople poletne sape. Le nekaj kilometrov naprej od Kotoribe pa se naslanjajo na levi strani na našo reko že madžarska polja in pušče in prinašajo panonske vetrove.

Ob robu Dravskega polja in doline se, kot smo rekli, na levi strani reke kar prerivajo vse do Ljutomeru prelepi griči Slovenskih goric in Prlekije z majhnimi hišami, pravzaprav kočami, njivami, vinogradi, sadovnjaki, gozdovi ... Na desnem obrežju pa so malo oddaljene Haloze in potem Hrvaško Zagorje. Klopotci preganjajo škorce že ob koncu avgusta, a ptiči vseeno v jatah hitro krožijo nad trtami, leseni kembli na klopotcih ritmično udarjajo tk, tk, tk, vsak drugače, kot kak orkester tolkal, in strašijo, a ne preveč uspešno, ptiče, ki bi sicer pozobali vse grozdne jagode ... Domačini pravijo pozobali, čeravno seveda škorci nimajo zobkov v kljunih.

Tukajšnji ljudje bodo v en glas rekli, da na svetu ni lepšega konca avgusta in tudi ne lepšega začetka jeseni kot v njihovih Goricah in rodovitnem svetu ob Dravi. Temu pritrjujejo tudi ljudje od drugod, ki slučajno hodijo tod. To je čas, ko se začne počasi in raz-

košno barvati listje na drevju in vinski trti. Tudi dolgi listi koruze in drugo listje na njivah zgublajo zeleno barvo. V vinogradih se veliki zeleni listi spreminjajo v rumene in nazadnje skoraj rdeče. Pod njimi pa se skrivajo zeleni in tudi bolj redki črni grozdi; v sadovnjakih, še bolj v gozdovih, pa barve na jesen kar eksplodirajo. Le smrekove iglice so z jesenjo vedno bolj temnozeleno ... Kot da trmasto pravijo: Ne, me pa se ne bomo prebarvale.

V tistem času sta na vsaki strani Drave v velikih vijugah med polji tekli prašni cesti, ki sta povezovali nižinske vasi z obeh strani. Mostov ni bilo veliko, pač v Mariboru, Ptujju in Ormožu. Po reki so pogosto plavali koroški in pohorski splavi. Na levi strani reke pa je nekajkrat na dan piskala črna parna lokomotiva lokalne železnice in sopihala in pošiljala v zrak gost, včasih tudi prav temen premogovni dim ... Ponoči pa so iz dimnikov lokomotiv divjale žareče iskre kot kake ponorele kresničke ... Drava s splavi in tudi ceste in železnica so prevažale ljudi, pohorski les in blago z zahoda, torej iz Maribora proti vzhodu in jugu vse do Donave. Seveda pa so nekajkrat na dan z vlakom ali vozovi ljudje iz Ljutomera, ki mu domačini pravijo Lotmerk, iz Ormoža in Ptujja, torej z vzhoda in juga, potovali tudi v nasprotno smer, gor v Maribor, ki je bil do nedavnega po nemško Marburg. Domačini so mu še vedno pravili kar Marpurk. Nekateri so imeli s seboj veliko zelenjave, mesa in dobrot za živilski trg, navadno je bilo vse natlačeno v košarah in vrečah in je bilo čez dobro uro že na stojnicah in

mestne gospe so tipale, vohale, preskušale, preden so kaj kupile. Največ je bilo seveda čebule ali luka, kakor mu tam pravijo.

In tako je tudi ob koncu avgusta 1933 v lepem zgodnjem jutru točno petnajst let po koncu svetovne vojne sopihal proti Mariboru potniški vlak s tremi ali štirimi vagoni drugega in tretjega razreda; domačini so vlaku pravili *gigerl*, čeprav nihče ni več vedel, kdo si je naziv izmislil in kaj je hotel reči s tem.

Jožek Likavec, ki se je tisto jutro s sošolci vozil v Maribor, pa se je spomnil, kako so pred dobrim tednom moški, ki so prišli k očetu na Koračice prevzet dva soda in veliko leseno kad za kisló zelje, na veliko diskutirali in se tudi malo prepirali okoli besede *gigerl*. Ko je od Kmetičevega Slavka in mutastega Ferleža Jožekov oče Lojz, priučeni sodar, že prejel denar in jima izročil leseno posodo in je mama Gela kot po navadi dala na mizo kolač črnega kruha in bučko šmarnice, je beseda hitro nanesla na *gigerli*. Mama in šivilja Štefka iz Tomaža, ki je k njim prihajala po mleko, sta trdili, da so to mestni domišljavi moški.

Mama Gela je rekla:

»Ženske pravimo *gigerl* mladim pubecom v Lotmerki ali Marpurgi, ki žvižgajo za deklinami! In imajo ozke črtaste hlače in lakaste suhe.«

»Ja, je za tabo kak tak žvižgal?« se je le na videz jezno oglasil ata Lojz.

Učiteljica pa je potrdila, da gre za mestne gizdaline. Potem se je spomnila:

»Ja, ampak moja teta v Mariboru je tako pravila otroškemu vozičku!«

»Kakemu otroškemu vozičku! Luksuznemu vozu na dveh kolesih, ki ga vleče en konj, se reče gigerl,« jih je poučil Kmetičev Slavek, ki pa se je sam po tisto kad pripeljal z vozom in enim volom.

Potem pa se je učitelj Božidar Tomažič s Tomaža, ki je tudi prišel naročit majhen sod za svojo jurko z brajd, spomnil, da je v časopisu prebral neko reklamo, da je v Budimu en Kitajec, ki se piše Giger Li in da prodaja neke škatle, ki jim Madžari pravijo zaradi njegovega imena gigerli ...

»Zmerom sem rekel, da učitelji preveč čitate!« je rekel Jožekov ata in vsi so se nasmejali.

Potem se je Kmetič obrnil k Ferležu in rekel:

»Kaj pa ti misliš!«

Ferlež je izpustil nek grlen glas.

»Tele, pusti ga, se te veš, da je mutast!«

In tudi to se jim je zdelo smešno.

Potem pa mama še ni nehala:

»Ampak, zakaj ima potem ta naš mali vlak ime gigerl? To pa niste povedali! Saj ni vozek, ne koleselj in tudi Kitajec ne?«

In spet so se smejali in na koncu rekli: Saj ni važno.

»Važno pa je, da trikrat na dan pelje v obe smeri in naše Gorice in Prlekijo poveže z Mariborom in Lotmerkom!« je rekel učitelj. Vseeno pa so se vsi ob železnici strinjali, da mu najbolj ustreza ime *gigerli*.

Trije vagoni so bili tisto jutro dobro zasedeni predvsem z dečki in seveda tudi z nekaj deklicami. Deklet je bilo precej manj in so se hihetale in si šepetale na ušesa skrivnosti, ki so jih doživele med počitnicami. Bili so dijaki in dijakinje iz Goric in Prlekije

in celo kaka Prekmurka je bila vmes, kajti čez nekaj dni, pravzaprav že v ponedeljek, se bo v mestu začelo novo šolsko leto. Bili so mladi ljudje, ki so se šele učili za zrelostni izpit, kakor je pravil profesor Talpa maturi, torej z učenjem in odraščanjem so zoreli in se oblikovali. Največ izkušenj za življenje so seveda dobili doma v svojem kmečkem okolju, kar so jim dopovedovali tudi starši, toda pravo učenost in znanje za razne poklice in prihodnost so dobivali v šolah in v tujem mestu, in to v najlepših letih svojega zgodnjega življenja, med petnajstim in osemnajstim letom. To so jim vbijali v glavo profesorji in to so na koncu spoznali tudi sami.

»Kdor bere knjige, vidi dlje in globlje! Saj se je povzpел na ramena velikih pisateljev in filozofov. Jaz sem stopil na ramena Homerja, Aristotela in Sofokla, pa mi cel Maribor pravi Zevs! Če ne boste brali, vam bojo pravili Krjavlji, pa ne boste niti vedeli, kaj je to!« je bil na gimnaziji kar pregovor, ker je tako pridigo pred leti ponavljal profesor grščine in latinščine, ki so ga vsi klicali profesor Zevs. Zdaj ni bilo več slišati njegovega glasnega vpitja v razredu, ker je bil že upokojen, a ta njegov stavek je še živel na hodnikih klasične gimnazije.

»Nepozabna dijaška leta,« pravijo.

Da so to posebna leta, so jim radi dopovedovali tudi drugi profesorji. Na klasični gimnaziji jih je recimo profesor Dolar rad poučil in opozoril:

»Dal vam bom primerjavo z vinom, ker ste zvečine iz krajev, kjer se vino pije namesto mleka. Torej: vedite, zdaj v gimnaziji ste kipeč in brbotajoč mošt, še

dolgo pa bo trajalo, da se boste izčistili v vino. Bolj se boste trudili, bolj brbotali, boljše bo vino!«

Profesorica slovenščine na realki Primorka Kosovelova pa je večkrat sentimentalno deklamirala srbskega pesnika:

»*Od zibelke do groba najlepša je dijaška doba.*«

Zlasti fantje pa se niso strinjali s profesorji in s tem, da še niso zreli. Čutili so, da so v letih, ko so najbolj pametni, profesorji pa so bili zanje kvečjemu že kar preveč zreli in stari, bili so po njihovem že preveč pametni.

»Naši možgani so bolj sveži in prožni kot profesorski! In nepokvarjeni! Nekateri od njih pa imajo sploh dva obraza. Profesorskega in civilnega!«

A ko so se tako pred začetkom jeseni spet vozili v šolo, so bili precej manj samozavestni. Zdaj je bilo v njih tudi nekaj tesnobe, ki so jo prikrivali z mladostno veselostjo. Največ je je bilo pri tistih, ki so se prvič odpravljali v mariborske šole.

Vlak jih je vozil za celo šolsko leto v mariborsko klasično in realno gimnazijo, nekatere na moško in žensko učiteljišče, v trgovsko akademijo in druge bolj poklicno usmerjene šole, le nekaj pa v bogoslovno gimnazijo. Nekateri med njimi pa bi naj postali bodoči vaški župniki. Šele v zimskih počitnicah in še za veliko noč prihodnje leto na pomlad se bodo lahko za nekaj dni vrnili domov.

Seveda je bilo na vlaku poleg dijakov tudi nekaj odraslih ljudi, zvečine žensk, ki se jim je mudilo z vsemi mogočimi pridelki na mariborsko tržnico, da bi se vrnile z nekaj dinarji.

Na trdih lesenih klopeh so v drugem vagonu sedeli obrnjeni drug proti drugemu dečki, ki so se poznali od doma ali pa so se spoznali v prejšnjih šolskih letih šele v mestu; ob prvem oknu so se stiskali Jožek, Rihard, Vladek in Sergej.

Dva po dva obrnjena drug proti drugemu. Likavčev Jožek in Potočnikov Vladek sta sedela na eni strani, Jurančičev Rihard in Gornikov Sergej sta bila na nasprotni klopi. Na lesenih policah nad glavami so bili njihovi leseni kovčki, le Rihard je imel takega iz močne rjave lepenke in je bil videti gosposki, a fantje, katerih očetje so nekoč imeli lesene kovčke tudi v veliki vojni, so trdili, da so leseni kovčki bolj trpežni in zanesljivi. Naj tisti nobel kovček iz rjave lepenke dobi dež, pa bo Rihard že videl ... Sergej in Rihard sta bila sošolca od prvega razreda ljudske šole in sedaj sta skupaj stanovala v semenišču pod Kalvarijo, hodila v isti osmi razred klasične gimnazije in vedelo se je, da bosta šla oba študirat za *gospoda*. Med počitnicami so se srečevali, družili, igrali med seboj, v mestu pa sta živela precej odrezana od prleških sošolcev. Sergeja so v osnovni šoli poredni fantje dražili, da je Rus, ker je imel rusko ime. Pa se ni jezil; na začetku mu je celo prijalo, ker se je tako počutil zanimivejšega. Zdaj pa ga je vedno zbodlo, če je kdo to rekel, saj je včasih to slišal od očeta, kadar se je ta napil.

Vsi so molče in zamišljeno in odsotno gledali skozi okno vagona pokrajino, ki je bežala mimo; drevesa, hiše in reko in hribe. V kakem ovinku je sonce, ki je seveda že začelo svojo pot prek neba, za hip zasijalo ali zabliskalo skozi šipo in jih malo oslepilo, od časa

do časa pa je vlak prekoračil reko ali kak njen pritok, takrat so tračnice in železje na mostu pa tudi kolesa vagonov skoraj grozeče zagrmeli. In se ni nič drugega slišalo. Pouk se bo začel šele čez tri dni, a do takrat se morajo vpisati, se vseliti v dijaška stanovanja ali kak zavod ...

Vladek se je letos prvič peljal v mestne šole. Jožek je bil s Koračic v okolici Tomaža, Rihard iz Ljutome-
ra in Sergej iz Ivanjkovcev. Rihard in Sergej, ki sta v mestu stanovala v semeniškem internatu, sta se zato lahko že po pošti vpisala v semenišče in na klasično gimnazijo z grščino in latinščino. Na obeh domačijah so starši in sorodniki načrtovali, da bosta šla po gimnaziji na bogoslovje in postala *gospoda* ... To so mislili tudi pri Likavčevih, zlasti mama Angela, čeravno Jožek ni stanoval v semenišču. Kot da bi nek glas v njem ugovarjal bogoslovju, česar doma ni upal povedati. Stanoval je kot dijak podnajemnik.

Vendar je bilo to šolanje otrok veliko upanje na mnogih malo premožnejših kmetijah. Pa tudi reveži so sanjarili o šolanju otrok. Kaj več si kmečka družina v Goricah sploh ni mogla želeti. Predvsem, da dobi *gospoda župnika* v družino. In bodo nekateri iz družine pomagali v župnišču, kaka teta kot kuharica, kak fant pa bi mogoče lahko skrbel za župnišče in cerkev. Pa ni šlo samo za duhovnike, imeli bi radi tudi advokate, učitelje, zdravnike, samo da otrokom ne bi bilo treba toliko delati, kot delajo ateji in mame. V tej veliki želji, da bi se otroci šolali, so včasih precenili svoje možnosti, včasih je šla kaka majhna kmetija na boben, pa je bilo konec vseh sanj ... Včasih se je

sošedom zdelo, da gre za pravo obsesijo, šolati, šolati otroke, da ne bojo trpeli, kot smo mi.

Po celih Goricah so govorili o neverjetni zgodbi revne Kovačeve družine z Radenskega Vrha. Vsi trije otroci, dvojčka Edi in Vili in hčerka Milica, so šli v višje razrede osnovne šole v Radgoni in so bili najboljši učenci, da so se vsi čudili, od kod izpod tako revne strehe tako pametni otroci. Se je Bog dotaknil hiše? Deklica je bila talentirana za glasbo in učiteljica je dovolila, da je po pouku sedela za klavirjem in se najprej samo igrala z belimi in črnimi tipkami. Potem jo je učiteljica naučila osnov, a njenemu zanosu ni bilo konca ... Na koncu osnovne šole je prišla učiteljica k mami in ji rekla, da če bi bila Milica fant, bi bila drugi Frédéric Chopin.

»Morate ji kupiti klavir!«

»Ljuba gospa, bodite tiho, da vas ne sliši. Ne vidite, kaka revščina je pri nas, mi smo ja vajncerji gospodarja Švajncerja iz Radgone v Avstriji. Včasih nimamo kaj za jest, kak jo naj damo v šolo in kupimo klavir. To je za mestno gospodo! Lani smo si prvič kupili prave pojstle za naju in za otroke. Prej smo ležali na štrozokih na tleh ... Še tega ne bi meli, če ne bi mož hodil v Avstrijo delat. Kaka šola, kak klavir, ljubi Bog, ste znoreli, če bo le dobila delo pri šivilji ...«

Učiteljica je rekla, da bi gotovo lahko kaj prodali, poleg še zaslužili, šli prosit župnike po Goricah, ampak to dekle mora imeti doma klavir. Preden je odšla, je še rekla:

»Pa se sami odpovejte tistemu, česar mogoče ne potrebujete!«

In je odšla. Ko je prišel mož v soboto z dela v avstrijski Radgoni, je videl, da ni nikjer postelj in edine omare, da so na tleh blazine s koruznim listjem, v kotu stoji črn, malo obrabljen klavir! Skoraj ga je kap, mama pa je stopila pred njega in rekla:

»Jaka, pa me ubij! Sem prodala tvoje pojstle, da sem lahko Milici kupila klavir! Mi bomo ležali na tleh, ona pa nam bo špilala ... Ker bo še enkrat Šopen, je rekla profesorica. In da mora v šolo v Maribor. Če smo do zdaj spali na tleh, lahko še zdaj!«

Baje je Jaka Kovač šel na dvorišče, sedel na štor in se razjokal. Milica in mama sta bili skriti na podstrešju. Potem pa je poklical ženo in otroke.

»Mama, ženska pamet ni pamet, ampak je nespamet. Kadar imajo norci denar, barabe tržijo. Je, kaj je. Hodil bom tako dolgo prek meje delat, da bomo še enkrat kupili pojstle. Četudi po smrti! Ampak eden od fantov bo župnik. Amen!«

Vsi v Goricah, ki se niso mogli odločiti, ali lahko dajo otroke v šole, so govorili:

»Bomo poskusili, ampak tako daleč kakor oni tro-tli Kovači pa ne bomo šli!«

Fantje in dekleta, ki so se tistega dne vozili v Maribor, so zgodbo slišali večkrat, a se seveda niso ukvarjali z njo. Mogoče več tisti, ki so morali ostati doma ... Ampak tudi ti na vlaku tokrat niso preveč uživali v lepoti in barvah jesenskih gozdov, drevja, vinogradov, ki so slikoviti ostajali za vlakom; v srcih teh dečkov in seveda deklet med petnajstim in osemnajstim letom je

bila tudi skrb, kako bo z uspehom v tem šolskem letu in potem pri maturi. Malo so se tudi že bali nekaterih strogih profesorjev in ocen v izkazih, malo so se že vnaprej sramovali tudi zato, ker niso bili kakor mestni sošolci, nerodno jim je bilo zaradi kmečkih oblek in nenehnega pomanjkanja denarja za razne dodatke ... Med njimi seveda ni bilo kakih bratov in sester, ker so le redke družine zbrale voljo, moč in denar za enega »študenta«, že to je bil podvig, o katerem je govorila cela vas ...

Malo prestrašeni in zaskrbljeni, ali je vse, kot mora biti, so celo sprevodniku na vlaku pokazali svoje vozne karte, kot da bi lahko bilo že pri vozovnicah kaj narobe, in čakali, ali bo železničar v črni uniformi povzdignil glas, pa se jim je le malo zviška nasmehnil ... Rihardu pa je rekel, naj ne nagiba svoje buče preveč skozi okno.

Čaka jih mesto Maribor. Petindvajset let nazaj je bil to nemški Marburg. Njihovi domači so pravili Marpurk, kot da jim tudi pravorečni slovenski Maribor ne bi bil pri srcu. Lepo mesto z reko, a vseeno ni isto kot domača vas, kjer vsakogar, ki ga srečaš, poznaš in veš, kam pelje kaka cesta in steza. Neznane mestne hiše in ulice so nekaj drugega in povsem tujega kot njihovi domači kolovozi, potoki, steze, kočje in poti v gozdovih; tudi trava in listje v parkih in na njihovih pašnikih so kot noč in dan; tam lahko greš čez vsak pokošen travnik, sadovnjak, v mestnem parku pa že kak paznik ali stražnik žvižga za tabo. Čisto nekaj drugega so domače podeželske poti kot mestne ulice z granitnimi kockami; počasni prepoteni

voli in krave in debele kobile na njihovih bregovih so nekaj drugega kot kočije, kaj šele avtomobili, bicikli, avtobusi, ki ti v mestu zahupajo za ritjo. Ali pa kak kolesar, ki kriči: A ne znaš hoditi po ulici!

2.

Nenadoma so se odprla vrata v vagon in vstopil je mlad, na prvi pogled energičen in že po obleki poseben moški z debelimi očali, s prameni las na čelu in, kar je takoj padlo vsem v oči, na sebi je imel črno rusko rubaško ... Ogledoval si je ljudi, kot da nekoga išče.

Pri fantih se je ustavil in hlastno vprašal:

»Ali ste morda videli pisatelja Cajnkarja na vlaku; mislim duhovnika Stanka iz Ormoža? Saj ga poznate!«

Ko je videl, da ga le presenečeno in malo prestrašeno gledajo, jim je še poočital, da bi ga pač morali poznati, saj so gimnazijci, ormoški duhovnik Stanko Cajnkar pa je profesor na ptujski gimnaziji in vendar piše povesti in igre. Ker so ga začudeno in malo prestrašeno gledali, je šel, pravzaprav se je pognal naprej in slišali so še samo, da je rekel samemu sebi in ljudem v vagonu kot v opravičilo:

»Pa je rekel, da bo na tem vlaku ... Kako mu naj pomagam, če ga ni?«

Potem je zagledal moža v vojaški uniformi, ki je sedel sam zase in gledal v neko knjigo; pozdravila sta se, a je že hitro in hrupno odvihral iskat Stanka Cajnkarja v naslednji vagon.

Vsi ljudje v vagonu so začudeni gledali za njim, nekateri so se smejali, drugi držali resno, kot da se zgražajo nad glasnim nastopaštvom čudnega mladega moškega, ki se obnaša, kot da je cel vlak njegov, nekateri pa so se smejali čudaški vihravosti.

»Kdo je pa to?« je začuden zašepetal Jožek, Sergej pa je rekel:

»Mama mi ga je enkrat pokazala pri Svetem Juriju. To je en poseben pisatelj iz Biserjan. Tudi on je hodil pred leti v mariborsko klasično gimnazijo. Hodi v visoke šole v Ljubljani ali pa je že v kaki službi. Zdaj že nekaj dela pri časopisih v Ljubljani. Pa v gledališču. Pravijo mu tudi boljševek, ker govori rusko in ima oblečeno rubaško ... To je moji mami kar všeč. Je Leon ali nekaj takega. Ne zna tiho govorit, vedno je preglasen ...«

Ženska, ki je sedela blizu, na tleh pa je imela košaro čebule, je takoj začela glasno razlagati:

»Jaz dobro poznam njihovo familijo. Pri krstu so mu dali ime Adolf, ampak si je dal sam to nemško ime uradno spremeniti v Bratko, ko je bil polnoleten. Pa še to mu ni bilo zadosti, zdaj sam sebi pravi Lev po nekem ruskem pisatelju, ali nekaj takega. V Juriju pravijo, da je tako pameten, da je že prepameten, torej malo nor ...«

»Kako pa vse to veš?« je vprašala druga.

»Smo v daljni žlahti; samo nas ne pogledajo, ker so nekaj več! Ne vem, kaj je z njimi, a meni pravijo, da sem preveč farovška. Toti očalar pa najbrž niti ne ve, da sem sestrična njegove matere, ki se mi je večkrat potožila, da ji ni lahko z njenimi moškimi ... Ja, toti Leon je še bolj kompliciran, kot si mislite. Če je pa vse res, kar ljudje pravijo. Še ko je hodil v Mariboru v gimnazijo, je malo ponorel s knjigami, ki jih je bral. Če preveč bukve bereš, vam povem, lahko malo zno-riš! Ko je nekje prebral, da je tisti Rus Tolsti ali kaj

je že bil, vse življenje iskal svojega Boga, je tudi on rekel očetu v Biserjanah, da se bo med počitnicami umaknil od doma v njihovo vinsko klet v Goricah. In bo iskal svojega Boga in se bo potem sam zmenil z Bogom. Na kleti je napis *Moj mir*. Tam je cele počitnice, cela dva meseca tudi on iskal svojega Boga. Na koncu počitnic pa se je vrnil domov in povedal, da ni našel Boga. Oče mu je baje rekel: Dragi sin, zelo težko boš živel brez Boga, ker ne bo nikogar, ki bi ti lahko odpustil grehe.«

»Torej je antikrist!« je zašepetala druga ženska in se pokrižala.

»Takrat še ni bil, a deset let pozneje je izstopil iz Katoliške cerkve. Se je skregal z jurjevskim župnikom, ki je res bil, če oprostite, najrajši bi rekla ena kurba, pa ne bom, ker se ne spodobi in bi bil greh. V svoji fari je ljudi pokopaval samo ob šestih zjutraj. Ker je baje imel potem delo, v resnici pa je komandiral delavce, ki so delali na njegovem velikem posestvu. Toti Bratko se je tožil z njim, pa ni nič pomagalo. Potem je izstopil iz Cerkve in rekel: Tak zdaj sem antikrist. Vsi pa vejo, da je ilegalni komunist. Hudič v človeški podobi.«

Soseda je zašepetala:

»Ja, njegova krstna botra mi je povedala, da ni hotel bit Adolf, ampak Bratko. Pa še to mu ni zadosti in zdaj hoče bit Lev ali Leo ali kaj že. Hoče rusko ime ... Govori: Če bom imel sina, mu bom dal ime Lev po tistem Tolsteji. Rusi so Slovani in z njimi smo bratje po krvi, zato sem sam prevzel ime Bratko. Adolfe pa naj imajo Nemci, saj se zdaj o enem vse

bolj sliši! Taki so ti prepametni ljudje iz Vidma, Biserjan in Jurija. Teleta!«

Tudi Jurančičev Rihard, ki je že tri leta stanoval v malem semenišču in hodil v klasično gimnazijo, se je oglasil, da ima strica, ki je učitelj v Juriju, ki večkrat govori o tem slavnem Svetem Juriju in ljudeh.

»Pa baje ni edini tak v Juriju, tudi mežnarjev sin Edo je nekaj posebnega. Sicer je pobožen, a čuden. Pesmi piše. Naj bi postal *gospod*, saj je mežnarjev sin, pa je že v drugem letniku klasične izstopil iz bogoslovne šole in rekel bogoslovju zbogom. Baje o sebi misli, da je on s križa stopil in je zato križar ... Butl. In tistih pesmi, ki jih piše, baje nihče ne zastopi. Da se pametni za glavo držijo. Ne piše takih normalnih pesmi o domovini, dekletih, Bogu kot drugi pesniki, ampak, pomislite, o zemlji in juncih. In da ženske z golimi nogami hodijo po ilovici. Jurjevski butli!«

Ljudje okoli so se zasmejali.

»Vsi v tistem Juriju so tako pametni, da so že malo zmešani!« je pritrdila ženska, ki je imela v vreči na tleh tri kure z zvezanimi nogami.

»Mislijo, da so nekaj več!« je rekla druga. Mali Jurančič pa je še rekel, da je bral eno knjigo *Butalci*. Je mislil, da čita o ljudeh iz Svetega Jurija.

Moški v uniformi, ki je prej tiho sedel in buljil v nek zemljevid v knjigi, je dvignil glavo in malo prisluhnil, potem pa iznenada vstal, si dal na plešasto glavo vojaško kapo, da so se njegovega nenadnega vojaškega videza in ostrega pogleda kar prestrašili in se malo preplašeni vprašali, ja, kaj bo pa ta tip zdaj rekel, kaj bi pa ta rad!

Je res glasno rekel, kaj rekel, skoraj zakričal:

»Ne delajte se norca iz Svetega Jurija! Aleluja! Ali v Ormožu ne vidite, kje sonce vzhaja? Marsikateri Jurovčan ima več v glavi kot celi Maribor in pol Ljubljane. In cel ta vlak! Tudi minister Korošec je iz Jurija! Ne veste!?! In profesor Kvas in Trstenjak. Vsak drugi ima v Juriju visoke šole. Vam se kolesa v glavi prepočasi vrtijo, da bi jih razumeli! Sveti Jurij je posebna vas, ki bi ji morali reči male slovenske Atene sredi Goric! Imate prav, ta Leon, ki je prej tu spraševal po ormoškem župniku, je res iz Jurija. In se je šolal v Mariboru, Ljubljani, na Dunaju. Koliko šol pa imate vi? Ampak on me en drek briga. Vsi v tej familiji so res malo prenapeti, a so tudi prepametni za nas v Goricah! Vseeno rečem, še enkrat: Jurij je nekaj takega, kot so bile v Grčiji Atene ... No, saj vem, da ne veste, kaj so Atene! A vi, šmrkavci, ki hodite v gimnazijo, bi morali vedeti. Tudi jaz sem iz Jurija in sem bil Maistrov poročnik. Ti, ki si govoril o mežnarjevem Ediju iz Jurija, pa drži jezik, če nič ne razumeš. On je zdaj na primer na univerzi v Parizu ... In Pariz je za dva Dunaja! Pazite malo! Ne brusite jezikov! Ne dovolim tako govoriti o naši fari; sem že rekel, tudi jaz sem iz Jurija! In sem bil Maistrova desna roka. Drugič vas bom s sabljo po golih ritih, šmrkavci, če imate kljub šolanju prazne glave. O klepetavih babah pa sploh rajši nič ne rečem. Kure!« In je sedel.

Nekdo je šepnil:

»O, porka madona!«

»Ljubi Jezus,« je šepnila ena od žensk, potem pa je bilo dolgo čisto tiho v vagonu. Še zvezane kure so nehale kokodakati. Vsi so bili malo pokuhani in so ubogljivo utihnili, dijaki pa so se potuhnjeno spogledovali. Kaj takega! Kdo bi si mislil. Je ta Jurij sveti božji kraj, je kak Jeruzalem v Goricah, da ne smeš nič reči o njem? Center sveta ali kaj? Kot najbolj strog ravnatelj gimnazije jih je nadrl ta Maistrov oficir, kaj ravnatelj, kot pravi šef polka, in to v vagonu, porka fiks!

»Pa smo jih dobili po svoji prleški guzici!«

Blizu fantov je sedel le dve klopi vstran od oficirja kmečki moški, ki ni skrival, da mu gre na smeh; poleg njega je sedela hčerka, ki je v mestu obiskovala šolo šolskih sester. Pa ga je vprašala:

»Ata, kdo te je to?«

Oče je dal prst na usta, z glavo pokazal proti moškemu v uniformi in ji zašepetal:

»Gospod Vaupotič! Maistrov poročnik! Velika živina!«

»Jezus, kak se je razjezil!«

»Tiho bodi!« ji je rekel oče. Modro je pokimala in še nekaj časa se je v vagonu slišalo samo drdranje koles po tračnicah.

Mala pa je le še šepnila:

»Ata, kako srajco je te mel tisti gospod?«

»Rubaško.« In je dal prst na usta.

Sergej in Rihard pa sta iz zgodnjega otroštva poznala take črne ruske srajce, kot jo je imel tisti vihravi mladi moški z debelimi očali in ki so jim res pravili rubaška. Poznale so jih zvečine tudi tukajšnje

ženske. Saj so pred leti ruski emigranti iz Strnišča kot avstrijski ujetniki pomagali pri kmetih, potem pa gradili progo od Ormoža do Ljutomera. Še prej, pred koncem vojne, pa so nekateri bradati in močni Rusi stanovali tudi pri domačinih, kjer so pomagali na kmetijah, največkrat v gospodarskih poslopih ali celo v hlevih. Iz strniškega taborišča so jih pošiljali na kmetije pomagat ženskam, ki so bile brez mož in sinov, ki so bili na fronti.

3.

O »belih« Rusih, ki so pribežali iz daljne Moskve, Petrograda, Kijeve, Kubana pred rdečimi komunističnimi boljševiki, se je pred desetletjem v teh krajih še veliko več govorilo ... Vse mogoče, tudi o njihovi vodki, malo drugačni veri, v kateri se lahko celo župniki, ki jim pravijo popi, poročijo, posebno radi pa so govorili o nekakšni posebni ruski duši. Baje je ruska duša malo drugačna kot druge krščanske duše ... Bilo jih je veliko, ki so bili avstrijski vojni ujetniki. Veliko jih je potem celo ostalo v naši novi državi, še več pa jih je pribežalo po tisti revoluciji v Rusiji. Bili so res posebni. Radi so pili žganje in zraven govorili o vodki. Se večkrat stepli med seboj, tudi s sabljami, potem pa se že skup napili šnopsa in vodke in po večerih peli skupaj lepe, vendar zelo otožne ruske pesmi ... Še domačini so navsezadnje poznali tisto

Volga, Volga, mat rodnaja ...

»Kamor se obrneš, povsod je kakšen Rus,« so pred nekaj leti govorili ljudje ob Dravi. Po svetovni vojni so bili še naprej zaprti v nekdanjem avstrijskem vojaškem taborišču, a so s posebnim dovoljenjem komande taborišča lahko tudi pomagali na velikih kmetijah; ker ni bilo domačih moških na kmetiji, niso se vrnili z vzhodne fronte, kjer so bili pravzaprav le meso za topove, kanonfuter ... Ponekod so jih imeli kar za

nekakšne hlapce. Največ jih je bilo pri velikih kmetih v okolici Ptuja in tudi v vaseh ob Dravi do Ljutomeru ... Ruski fant, ki mu je bilo ime Sergej, je bil dodeljen h Gornikovim. Dijak Sergej ni mogel vedeti, kaj so okoliške ženske med seboj opravljale. Ko se je rodil avgusta 1919, je njegova mama Ljudmila Gornik štručki, ki jo je držala v roki, rekla:

»Ti boš pa Sergej!«

Mož Rafko, ki se je oktobra 1918 srečno vrnil s fronte, prvega januarja 1919 pa zapustil še Maistrove borce v Mariboru, je zadirčno vprašal:

»Zakaj pa Sergej?«

»Ker je to lepo ime.«

»Rusko!«

»Slovansko!« je trmasto rekla in ni popustila.

Rafko Gornik je baje zaklel, zaloputnil z vrati in odšel v štalo in z ročajem vil tepel kravo, ki je bila privezana pri jasliah. In preklinjal:

»Prekleti Rusi, prekleta kurba! Saj sem vedel. Ta otrok ni moj! Pa še Sergej mu je dala ime!«

Ko se je namreč eno leto predtem vračal s tirolske fronte, ga je v Mariboru prestreglo ženino obvestilo in čudna prošnja, naj ne nadaljuje poti domov, ampak naj se odzove mobilizaciji generala Maistra. Tako so pisale tudi mnoge druge ženske iz okolice svojim možem povratnikom ali pa so prišle same v Maribor na železniško postajo pozdravit in objet može, potem pa so jim naročile, naj grejo v Maistrovo vojsko, da bojo dobili pet kron na dan.

»Doma nimamo kaj za jest zaradi preklete vojske! To je edini denar, ki ga lahko danes dobiš!«

In tako je tudi Rafko ubogal ženo, kakor še tudi nekateri drugi povratniki; in je za pet kron na dan ostal v uniformi. Po atentatu v Sarajevu so se slovenski fantje borili v avstrijski vojski, štiri leta kasneje pod Maistrom pa proti avstrijski vojski in policiji. Njihove kmetije so bile zaradi vojne in samo ženskih rok na domačiji nezorane, neobdelane in v dolgovih.

Marsikje na velikih kmetijah bi bilo še hujše, če jim komanda strniškega taborišča ne bi poslala kakega ujetnika Rusa za hlapca in delavca na kmetiji ... Tudi Gornikova je zaprosila za ruskega pomočnika na majhni kmetiji in ga res dobila ... Sosedam je rada rekla, da je Rus, ki je bil dodeljen njihovi kmetiji, dober delavec:

»Dober in pošten, rad pomaga, nič mu ni pretežko.«

Povedala pa je:

»Za delo na kmetiji in v štali pri živini res ni najboljši, ker ni kmet, ampak je, sam mi je priznal, pred tisto njihovo revolucijo delal v gledališču kot pevec. In da se je zlagal komandi v Strnišču, da zna delat na zemlji, ker je želel priti iz taborišča, da pa se bo trudil in naredil vse, kar bom rekla ... Tudi ruske pesmi poje, saj je bil pravi operni pevec v Moskvi. Ja, res je na začetku prikrl, da ne zna opravljat kmečkih del. Ampak povsod rad pomaga! Se trudi, zato ga nisem poslala nazaj k Avstrijcem v taborišče.«

Ženske so se spogledovale, potem ugibale, kaj je to operni pevec. In se med posmehom spraševale, ali ji je res, medtem ko je bil njen Rafko na fronti in v Mariboru, ta Sergej čisto pri vsem in ponoči in povsod tako rad pomagal, kot se je hvalila.

Rafko je tako v zimskih mesecih 1918 in nekaj dni v letu 1919 ostal v mestu kot Maistrov prostovoljec. Ko pa je dobil drugo plačo, je ponoči s stražarskega mesta pobegnil domov. Tam je našel ženo v sobi in potem, ko sta se nehala ljubiti, je povedala, da v parni na senu leži Rus, ki mu je ime Sergej in ki ga je v jeseni poslalo vodstvo taborišča pomagat na kmetijo. Veliko kmetij, kjer so bile za delo na voljo samo ženske, si je tako spomagalo, je razložila možu. Rafku ni bilo prav, ko je slišal za ruskega delavca, saj se je obe ukrajinski vojaški leti mučil z vprašanjem, ali mu je žena zvesta ali ne. Tudi druge je skrbelo. Enim je bilo vseeno, drugi so rekli, da dajo roko v ogenj za ženo, Rafko pa je trpel ... No, zdaj je bil končno pri njej in zdela se mu je čista. Ljudmila je potem sredi istega leta rodila. Ko je sešteval mesece in tedne, se mu je zdelo malo zgodaj; v njem se je vseeno oglašal dvom. Še bolj pa ga je žrla Ljudmilina želja, naj bo dečku ime Sergej. V spomin na »našega« Rusa, je rekla, ker je pomagal pri delu, ko te ni bilo. A Rafko je kljub temu, da ga je grizlo, vseeno šel z Ljudmilo in botro h krstu. Nerviralo ga je, ker je Rus, čeprav je minilo že mesec dni od konca vojne, še naprej stanoval pri njih. Res je tudi plačal ležišče v skednju. Rafko je preklinjal tega čednega in pametnega oficirja bele garde Sergeja Sergejeviča Ivanova. Večkrat je prijel in tudi že brusil sekuro, saj je sklenil, da ga bo ubil ... Vendar je Rus končno le odšel. Rekli so, da v Beograd v srbsko narodno opero. Tam ni bil več vojni ujetnik, ampak del *ruske emigracije*. Res, še malo ni bil tak kot drugi Rusi. Imel je nekaj ruskih knjig in je

po večerih bral ali pa recitiral Puškina »*ja vas lublu*« in se mučil s slovenskimi besedami, da bi ljudem kaj prevedel. Sosede so si pomenljivo še dolgo šepetale, da Gornikova Ljudmila že ve, kaj pomeni *ja vas lublu* in zakaj je dala sinu ime Sergej ... Rafko Gornik si je najprej oddahnil, ko je Rus Sergej končno odšel. Žrlo pa ga je še naprej, ko je opazoval sina in ga moral klicati Sergej. Zato se je odločil, da ga bo poslal v mariborske šole in ga ne bo vsak dan gledal doma ... Načrtoval je, da bi bil lahko fant gospod župnik kje daleč od doma.

Preden je šel deček prvo leto v Maribor v šolo, je vprašal mamo:

»Ali me ima ata sploh rad?«

»Sergej, ne skrbi, ti si najprej in najbolj moj! In jaz te imam rada najbolj na svetu!«

Večina bivših ruskih ujetnikov pa je še nekaj let ostala v Prlekiji, saj so gradili progo od Ormoža do Ljutomera. Ljudje so Ruse zvečine imeli za divje in vzkipljive, četudi so nekateri od njih govorili, da so carski oficirji, učenjaki ali da so celo plemiškega porekla ... Še bolj posebni so bili divji in vzkipljivi kričavi kozaki. Včasih se je med njimi zgodil kak zločin. Največ pa se je z grozo govorilo, kako je neki ruski služabnik Černenko v Ljutomeru posilil in potem ubil svojo rusko gospodarico, zadavil njenega otroka, medtem ko je njen mož, ruski inženir, nekje v Srbiji kupoval gradbeni material za progo ... Je bil dolg proces v Mariboru! Tudi o tem, da so Rusi večkrat kako žensko posilili, se je govorilo. Marsikdo pa je

dodal, da veliko sile pri nekaterih ženskah niti ni bilo potrebno pri posiljevanju. Na primer pri Gornički.

Tudi Jožekov oče Alojz Likavec, ki so mu vsi pravili Lojz, ki se je vrnil iz daljne Ukrajine, kjer je bil prek dve leti na hudi vzhodni fronti, se je na povratku za nekaj mesecev zadržal v Mariboru med Maistrovimi borci. Ampak Jožek je bil takrat star dve leti. Kot otrok je kasneje nekaj malega slišal o tem, kako je bilo tisto zimo, ko so kot Maistrovi prostovoljci z orožjem stražili Maribor pred nemško zeleno gardo ... Je oče včasih moževal z nekaterimi Prleki o tem, kakšni so bili ti napeti časi konec leta 1918.

Ko so se na vlaku za nenavadnim hitečim učenjakom s truščem zaprla vrata naslednjega vagona, saj je dirjal že naprej, polkovnik Vavpotič pa je spet bral časopis, je ženska s celimi venci luka v košari pred seboj rekla, pravzaprav tiho šepnila sosedam v belih in pisanih rutah, da Maistrov oficir ni mogel slišati:

»Oni z rusko srajco vseeno ni vreden, da bi mu en luk vrgla v hrbet. Cela familija misli, da so nekaj več!«

»Ne cela njihova familija, cel Jurij to misli o sebi, saj si ga slišala!« je še bolj tiho šepnila sosedu.

Potem so utihnile in vlak je drdral naprej. In včasih je zakokodakala kaka kura z zvezanimi kremplji.